

А.М. КАВАЛЕЎСКИ

КРЫТЫЧНАЕ МЕРКАВАННЕ АБ ТВОРЫ ЯК НЕАД'ЕМНЫ КАМΠΑНАЕНТ У СІСТЭМЕ ЛІТАРАТУРНАГА ФАКТА

Рассматривается категория критического суждения о художественном произведении как неотъемлемая часть литературно-го факта. Исследуется проблема актуализации эстетического восприятия, которая в результате комплексного подхода приводит к тому, что литературное произведение становится активным элементом эстетико-духовной коммуникации. Анализируются вопросы интерпретации художественного произведения в контексте постмодернистского мировоззрения.

In the focus of the article there is a research of categories of critical opinion as an integral part of literary facts system. Based on the positions of different aesthetic schools and trends, the author is concentrated on the problem of actualization of aesthetic perception, which in the result of complex approach leads to the facts that literary work becomes an active element of the process of aesthetic and spiritual communication. The researcher focuses his attention on the problems of interpretation of literary texts, pointing out the historical features, takes pluses and minuses of intertextual approach in the context of postmodernistic world outlook.

У дыскусіях апошніх дзесяцігоддзяў, прысвечаных праблеме ўзаемадзеяння (і ўзаемадасаблення) літаратурнай крытыкі і літаратуразнаўства, адрозненню іх аб'екта і спосабаў даследавання, вельмі часта прысутнічае строгі падзел, паводле якога пазнавальная праца над сістэмным даследаваннем літаратурнага твора замацоўваецца за навукоўцамі, а крытыкам адводзіцца дапаможная, другасная роля «вольных інтэрпрэтатараў», якая абапіраецца на такія адносна-абстрактныя паняцці, як «уражанне», «імпрэсія», «суб'ектывізм», «ацэначнасць» і пад. Але ўсё ж цяжка не пагадзіцца з меркаваннем аб спецыфічнай прыродзе крытычнага выказвання. «Літаратурная крытыка сапраўды спалу-чае ў сабе элементы навуковасці і мастацкасці. І мастацкія ўласцівасці характэрныя для яе не толькі па прычыне ўздзеяння матэрыі мастацтва слова, з якім яна мае справу. Бо ўласцівасці гэтыя высту-паюць звычайна і ў абагульненых крытычных разважаннях, не звязаных з канкрэтнымі творамі. Экспрэсіўнасць, вобразнасць, індывідуалізаванасць стылю характэрныя так ці інакш для ўсіх відаў і форм крытыкі. Уздзеянне мастацкасці саміх літаратурных твораў (калі крытык іх разглядае) паўстае ўжо як свайго роду дадатковая якасць. <...> Разам з тым крытыка, безумоўна – глыбока своеасаблівы від публіцыстыкі, што абумоўлена ўжо хаця б прынцыповай своеасаблівасцю мастацтва слова ў шэрагу іншых грамадскіх з'яў. <...> Мастак стварае твор, а крытыка ўключае, уводзіць гэты твор у сістэму літаратуры, дзе ён набывае свой сучасны сэнс і пачынае адыгрываць сваю грамадскую ролю» (Кожі-

нов 1977, 163, 165, 166). (Тут і далей пераклад аўтара. – А. К.) Не абвяргаючы меркавання аб тым, што крытыка, маючы шмат агульнага і сумежнага з літаратурнаўствам, з’яўляецца ўсё ж незалежнай і спецыфічнай галіной творчай дзейнасці і не адносіцца цалкам ні да мастацтва, ні да навукі, ні да публіцыстыкі (хоць і мае з імі шмат агульнага), хацелася б, аднак, падкрэсліць і больш падрабязна спыніцца менавіта на пазнавальнай функцыі крытыкі ў дачыненні да мастацкага твора. Больш за тое, крытыка з’яўляецца не толькі словам аб літаратуры, але і камплементарным элементам самой літаратуры, які часам існуе на тым жа самым узроўні, што і пісьменніцкая дзейнасць. Здраецца, што ў пэўнай ступені крытыка выступае «замест» літаратуры, сублімуе яе, калі, напрыклад, згадвае ці ўзнаўляе вартасці, тэмы і праблемы, што па тых ці іншых прычынах не былі належным чынам (або ўвогуле) актуалізаваны пісьменніцкай творчасцю, калі вышуквае і тлумачыць раней не заўважаныя зместы, на якіх літаратура не змагла або не захачела спыніць сваю ўвагу. У гэтым сэнсе крытыка ёсць сама літаратура, праўда, з іншым станам і аб’ектам засяроджанасці.

Калі пісьменнік стварае мастацкі твор, то крытыка ўключае, уводзіць яго ў сістэму літаратуры, яе агульнагістарычны кантэкст. З іншага боку, не варта забываць і пра той аспект крытыкі, што звязаны з яе «пазалітаратурнай» стратэгіяй, – ролю крытыкі як пасрэдніка паміж творцам і чытачом, якая ў значнай ступені стабілізуе сістэму літаратурнай культуры, фарміруе веды, густ, кампетэнцыю і духоўна-эстэтычны вопыт грамадства. Але, нягледзячы на ўсе магчымыя так званыя «вонкавыя» фактары, крытыка ў першую чаргу з’яўляецца істотна важнай і неабходнай дысцыплінай для пазнання і спасціжэння менавіта літаратурнага *твора*. У даследаванні літаратурнага працэсу ёсць шэраг іншых знамянальных аб’ектаў: тэорыя літаратуры, псіхалогія творчасці, біяграфія аўтара і інш. Аднак галоўным у літаратурным жыцці, безумоўна, выступае твор; менавіта ён, у вузкім сэнсе, з’яўляецца літаратурай і надае літаратурны характар усяму таму, што з ім так ці інакш звязана. У дадзеным сэнсе крытычнае выказванне – гэта лагічны працяг выказвання мастацкага.

Калі гаворка ідзе пра крытычнае пазнанне літаратурнага твора, важна вызначыць спецыфіку самога пазнання: калі яно мае навуковы характар, то служыць мэтам выключна навуковым, калі крытычны – то адпаведна крытычным. Навуковае даследаванне твора, як паказвае вопыт, можа ісці ў асноўным у трох напрамках. Першы напрамак звязаны з класіфікацыяй, калі мастацкі твор у залежнасці ад яго іманентных уласцівасцей залічваецца да той ці іншай групы (у шырокім сэнсе: літаратурная эпоха, плынь, школа, жанр) і даследуецца згодна з яе характэрнымі рысамі.

Як правіла, гэты напрамак знаходзіць свой лагічны працяг у другім, больш складаным напрамку, займаецца пошукам прычынных сувязей, або уплываў. Імі могуць быць уплывы дадзенага твора на іншыя творы або на бягучы літаратурны працэс. Часцей, аднак, даследчыцкая практыка імкнецца ўстанавіць, пад якім уплывам узнік той канкрэтны твор, які абраны за аб’ект вывучэння. Тут бяруцца пад увагу розныя фактары, як знешнія (біяграфія аўтара, яго светапогляд, культурна-грамадскае асяроддзе, эстэтычны вопыт), так і ўнутраныя, якія непасрэдна характарызуюць твор як мастацкую сістэму (запазычанні, цытаты, алюзіі, рэмінісцэнцыі). Усе гэтыя метады вядомы пад назвай генетычных і прэтэндуюць на навуковасць дзякуючы высвятленню прычын той ці іншай з’явы ў літаратуры.

Трэці напрамак даследавання прадугледжвае падрабязны комплексны аналіз (які ўлічвае як знешнія, так і ўнутраныя бакі існавання твора), ён спрыяе найбольш поўнаму і грунтоўнаму разуменню характэрных рыс і ўласцівасцей мастацкага тэксту. У дачыненні да папярэдніх двух напрамкаў толькі трэці з’яўляецца найбольш універсальным, бо менавіта з яго дапамогай ажыццяўляецца сапраўднае пазнанне і спасціжэнне літаратурнага твора як мастацкай з’явы. Класіфікацыя і вызначэнне прычынных сувязей (уплываў) – гэта ў пэўным сэнсе толькі сродкі на шляху да аналізу як да асноўнай мэты даследавання; самі па сабе, ізалявана, яны прыводзяць толькі да частковага пазнання або да спасціжэння другасных з’яў, якія з творама звязаны толькі апасродкавана.

Не з’яўляючыся навукай (але выкарыстоўваючы пэўныя яе механізмы і сродкі), літаратурная крытыка, тым не менш, здольна ажыццяўляць паўнаватарскі аналіз (што, зрэшты, і ёсць адной з асноўных яе задач) і весці да сапраўднага пазнання літаратурнага твора, яго сутнаснага спасціжэння. У гэтым ёй спрыяюць такія спецыфічныя ўласцівасці, як ацэнчанасць меркавання, канцэнтрацыя на найбольш адметных рысах твора, тонкае пачуццёвае рэагаванне, метафарычнае мысленне, чаго навука фактычна пазбаўлена. «Асацыяцыя, рэмінісцэнцыя, алюзія – усе гэтыя тэрміны чытаня выходзяць з псіхалагічнага шэрага і праецыруюцца ў тэкст як яго ўласцівасці і прыкметы» (Гінзбург 1997, 107). Крытычны аналіз адрозніваецца павышаным узроўнем варыятыўнасці, ён больш «пластычны» ў параўнанні з навуковым і менш дыстанцыраваны ў адносінах да чытача, бо сам крытык – гэта перш за ўсё ўдумлівы і ўважлівы чытач, узброены добрым веданнем прадмета даследавання і дасканалым густам. Веданне чытацкай псіхалогіі і спецыфікі ўспрымання літаратурнага твора чытачом – абавязковая ўмова якаснага крытычнага аналізу. Сувязь крытыка з чытачом больш моцная і трывалая, чым сувязь чытача з навукоўцам. Менавіта гэта забяспечвае «адухоўленасць» крытычнага меркавання, яго спецыфічную (не абстрактную) мэтанакіраванасць і досыць высокую ступень мысліцельнай «разняволенасці». Выказванне крытыка ці аўтара пра твор мае значнасць не толькі само па сабе як

паказальнік індывідуальнага разумення праблемы, але (што, безумоўна, больш важна) яно выступае ў якасці адной з цэлага комплексу магчымых пра яго (твор) чытацкіх рэплік. Пры гэтым рэпліка крытыка заўсёды больш разгорнутая, дасканала аформленая, што пераводзіць яе ў катэгорыю асэнсаванага ацэнчнага меркавання; у дадзенай сітуацыі крытык з'яўляецца не толькі пасрэднікам паміж творам і чытачом, але і правамоцным абаронцам інтарэсаў пэўнага чытацкага асяроддзя.

Прачытанне крытыкам твора ці комплексная ацэнка творчасці пісьменніка тычацца не толькі мастацкага тэксту або творчасці аўтара, але таксама і іншых крытычных тэкстаў, прысвечаных дадзеным аб'ектам даследавання. Такім чынам, літаратурны твор, крытычна асэнсаваны і суданесены са шматлікімі рэплікамі-меркаваннямі пра яго, ператвараецца ў *літаратурны факт*, гэта значыць у дыялог паміж творцам і публікай (гл. Sławiński 1991). Прычым меркаванне крытыка, увасобленае ў створаным ім тэксце, з'яўляецца важным і неад'емным элементам гэтага літаратурнага факта. Дадае паныцце (неабходнае ў працэсе разважання над месцам твора ў гісторыка-літаратурным працэсе) уяўляе сабой (у самым спрощаным выглядзе) адзінства, якое складаецца з літаратурнага твора і яго *інтэрпрэтацыйнай мадэлі* ў канкрэтных сацыяльна-літаратурных абставінах. У найбольш абагульненай форме літаратурны факт паўстае як двухэлементная сістэма: твор і пасіўнае меркаванне аб ім таго ці іншага чытацкага асяроддзя. Такая спрощаная сістэма аказваецца пазбаўленай дынамікі, якую здольна прыўнесці толькі крытычнае выказванне.

З'яўленне хаця б аднаго крытычнага выказвання аб творы пераўтварае літаратурны факт у трохэлементную дынамічную сістэму: паміж творам і пасіўным аб ім меркаваннем паўстае меркаванне, вербальна аформленае – увасобленае ў апублікаваным тэксце крытыка сведчанне асэнсаванага прачытання твора, прычым гэтае сведчанне амбівалентнае, бо яно накіравана як на сам твор, так і на чытацкае ўражанне аб ім. Складанасць і развітасць структуры літаратурнага факта найпрост залежыць ад колькасці крытычных выказванняў аб творы. У найбольш разгорнутым выглядзе літаратурны факт мае характар прасторы з трыма асноўнымі сферамі засяроджанасці: цэнтральную пазіцыю займае сам твор, вакол яго групуюцца і функцыянуюць крытычныя выказванні, якія з'яўляюцца ацэнчымі рэплікамі на мастацкі твор. Такі комплекс рэплік уяўляе сабой найбольш натуральную сукупнасць крытычных выказванняў розных крытыкаў наконт аднаго твора. Трэцюю (вонкавую) сферу прасторы літаратурнага факта складае ўвесь комплекс пасіўных чытацкіх меркаванняў пра твор. Структуру літаратурнага факта можна таксама акрэсліць як сукупнасць міжтэкставых рэляцый, гэта значыць узаемаадносін паміж:

- 1) асобнымі крытычнымі выказваннямі і творам,
- 2) крытычнымі выказваннямі ў межах комплексу рэплік (маецца на ўвазе іх дыялог),
- 3) крытычнымі выказваннямі і пасіўнымі чытацкімі меркаваннямі,
- 4) чытацкімі пасіўнымі выказваннямі і літаратурным творам.

Можна таксама назваць дзве асноўныя катэгорыі тэкстаў, якія ўтвараюць літаратурны факт: мастацкі тэкст і тэкст, створаны крытыкам, з'яўляюцца актуальным бокам існавання літаратурнага факта, у той час як тэкст гіпатэтычны, *ненапісаны*, суб'ектам якога выступае асяроддзе рэцыпіентаў, можна акрэсліць як патэнцыяльны бок існавання літаратурнага факта, што паўстае ў якасці прадмета стыхійнай чытацкай рэканструкцыі. Калі казаць пра ўплыў літаратурна-мастацкай крытыкі на бягучы літаратурны працэс, з аднаго боку, і на гісторыка-літаратурны працэс – з іншага, трэба прызнаць, што твор «сам у сабе», ізалявана, з'яўляецца толькі элементам гэтых працэсаў, калі структураваная прастора літаратурнага факта, у цэнтры якой знаходзіцца твор, з'яўляецца асновай і прымае актыўны ўдзел у фарміраванні і развіцці як літаратурнага, так і гісторыка-літаратурнага працэсаў.

З пункту гледжання асваення чытачом прасторы літаратурна-крытычнага твора варта адзначыць, што ў гэтай перспектыве ён з'яўляецца актуалізацыяй «звышсведамлення» аўтарскага тэксту або асобы аўтара; крытык мае права (і нават павінен) уявіць некаторыя перадумовы з'яўлення мастацкага тэксту, спецыфіку аўтарскіх вымыслу і задумы, вербалізаваць уяўнае становішча так званага «ідэальнага» аўтара, які добра ўсведамляе межы свайго твора і здольнасць толькі частковай рэалізацыі яго патэнцыяльна-універсальных магчымасцей (мастацкіх, ідэйных, маральных, сацыяльных і інш.). «Для інтэрпрэтацыі твора не аб'якавыя яго творчая гісторыя, сам акт стварэння, сам працэс напісання і ўсе ягоныя аспекты: псіхалагічныя (стан духу паэта, яго творчыя перажыванні), тэксталагічныя (варыянты твора, зафіксаваныя ў чарнавіках), храналагічныя (час напісання твора), жыццёвыя (агульныя акалічнасці працы) і г. д. Усе гэтыя фактары творчай гісторыі могуць быць важнымі для глыбокага прачытання твора. Тэксталагічная гісторыя – адзін з важных момантаў творчай гісторыі твора. З дапамогай параўноўвання варыянтаў, разгляду чарнавікоў і падрыхтоўчых запісаў даследчык вызначае кірунак развіцця мастацкай думкі аўтара і пераўтварае ўсе гэтыя матэрыялы і параўнанні ў сродак прачытання і інтэрпрэтацыі твора» (Борев, Стафецкая 1980, 119).

У гэтым выпадку крытык аналізуе і даследуе не толькі тое, што аўтар абраў за аб'ект свайго эстэтычна-духоўнага спасціжэння і прапанаваў у творы, але і тое, ад чаго, магчыма, прыйшлося адмовіцца дзеля дасягнення пастаўленай мастацкай мэты. Такі спосаб узаемадзеяння крытыка з

аўтарскім тэкстам адрозніваецца больш высокім узроўнем аналітычнага мыслення і прадугледжвае не толькі інтуітыўнае ўменне «адчуваць», «пражываць» мастацкі тэкст, але і дасканалае веданне гісторыка-літаратурнага працэсу, асноў паэтыкі і вершазнаўства, бо, каб узнавіць і паказаць патэнцыяльную сферу, з якой паўстаў той ці іншы твор, неабходна адчуць сябе і творцам, і даследчыкам адначасова. Гэта яшчэ адзін з момантаў праявы спецыфічнай прыроды літаратурнай крытыкі, што арганічна спалучае рысы мастацкасці і навукі.

З'яўленне новага літаратурнага твора заўсёды прадугледжвае амаль адначасовую магчымасць крытычных меркаванняў аб ім, якія выступаюць у якасці інфарматыўных «адказаў» і забяспечваюць уключэнне канкрэтнага твора ў сістэму бягучага літаратурнага працэсу. Новы мастацкі твор здольны актывізаваць прастору свайго прачытання і пазнейшых вытлумачэнняў, якія – калі гэта вытлумачэнні крытычныя – самі з'яўляюцца тэкстамі і існуюць у якасці аўтарскай персаніфікацыі крытыка праз спасціжэнне прасторы мастацкага тэксту. Як ужо падкрэслівалася вышэй, такая прастора прачытання з'яўляецца літаратурным фактам, пачынаючы сваё існаванне з моманту ўзнікнення і далейшай актуалізацыі мастацкага твора шляхам усвядомленай яго апрабачыі. Але трэба таксама ўлічваць наяўнасць яшчэ адной, немалаважнай, камплементарнай у дачыненні да прасторы літаратурнага факта сферы, непасрэдна звязанай з творам, у межах якой змяшчаецца ўся сума інфармацыі пра яго, як рэальнай, так і магчымай, гіпатэтычнай. Гэта сфера вызначае поле альтэрнатыўнага жыцця мастацкага твора і дае магчымасць для бясконцай колькасці прачытанняў, што будучы базіравацца ўжо не толькі на патэнцыяльных эстэтычных магчымасцях твора, прысутных у ім іманентна, але і на ўжо існуючых ацэнках і меркаваннях, якія ў дадзеным выпадку можна разглядаць як першаэлементы і першапрычыны складанай інтэрпрэтацыйнай сістэмы. Такім чынам, твор пацвярджае сваю мастацкую універсальнасць і першапачатковую апрыёрную шматзначнасць. Дадзены спосаб яго існавання ўплывае і на два варыянты інтэрпрэтацыі: першы – з пункту гледжання аўтарскай задумкі і псіхалогіі спасціжэння рэчаіснасці, другі – з пункту гледжання непасрэднага чытацкага ўспрымання; прычым апошні варыянт уяўляецца больш прадуктыўным у дачыненні да крытычнага выказвання па прычыне той асаблівай увагі, якая ў ім адводзіцца рэцыпіенту, бо ўрэшце рэшт і мастацкі твор, і твор крытычны адрасаваны менавіта чытачу.

Для пісьменніка літаратурны твор мае перш за ўсё суб'ектыўны сэнс: ён з'яўляецца рэалізацыяй пэўнага творчага праекта, задумкі або – у больш шырокім сэнсе – артыкуляцыяй яго суб'ектыўнасці. Аднак, з пункту гледжання чытача, літаратурны твор мае аб'ектыўны сэнс, а значыць, выступае ў якасці аб'екта, прызначанага для спасціжэння і вытлумачэння. Можна лічыць, што крытык займае такое палажэнне адносна літаратурнага твора, як мастак слова адносна самой рэчаіснасці, якую імкнецца спасцігнуць сваімі творчымі намаганнямі і мадэль якой рэалізуе ў творы. Для крытыка важнай і актуальнай робіцца другая, тэкставая рэчаіснасць аўтарскага твора, дзе рэальны і мастацкі свет аб'ядноўваюцца ў маналітнае адзінства, паводзяць сябе сінкрэтычна. Паколькі мастак мае ў сваім распараджэнні ўсю бязмежнасць праяў навакольнага і ўнутранага свету, то крытык з пазіцыі эстэтычнага каментатара ў сваёй творчасці аперыруе толькі адбіткам, праекцыяй аўтарскага светабачання. Задача мастака больш складаная і высокая, што, безумоўна, павышае ступень адказнасці крытыка, які павінен адэкватна прааналізаваць мастацкі твор, падкрэсліўшы і адцяніўшы ўсе без выключэння вартасці (а ў некаторых выпадках і пралікі) аўтарскай рэалізацыі. Чым больш адэкватным (у самым шырокім значэнні слова) будзе эстэтычны і інтэлектуальны круггляд крытыка творчаму круггляду мастака, тым больш каштоўным і глыбокім будзе крытычны аналіз. Пры гэтым крытык павінен звяртацца не толькі да свайго ўнутранага голасу і высноў, падказаных веданнем матэрыялу даследавання і бездакорным густам, але і да сістэмы агульнагуманітарных ведаў па эстэтыцы, філасофіі, культуралогіі і інш. Аднак цалкам ідэнтычных спосабаў спасціжэння таго ці іншага аб'екта не існуе, таму прыходзіцца канстатаваць, што крытык ніколі не здолее поўнасцю вычарпаць і спазнаць таямніцу сапраўды вялікага твора і творцы, як, зрэшты, і сам творца ніколі не спасцігне да канца таямніцу жыцця і рэчаіснасці. Гэта зусім не змяншае здольнасці і прызначэння ні літаратара, ні крытыка, бо катэгорыя эстэтычнай недасягальнасці (непасрэдна звязаная з філасофскім паняццем абсалюту, ідэалу) сведчыць пра наяўнасць перманентнай крэатыўнасці ў індывідууме.

Відавочна, што і крытык, і літаратар павінны валодаць выключнай духоўнай індывідуальнасцю, якую мусяць рэалізаваць з дапамогай адмысловых, толькі ім уласцівых спосабаў у сваіх творах; такім чынам, суб'ектыўнасць – неабходны рухаючы фактар творчага самавыяўлення, гэта неаспрэчны факт. Але фактам з'яўляецца і тое, што ў крытыцы суб'ектыўнасць, уяўляючы, безумоўна, надзвычай важны элемент індывідуальнасці даследчыка, не можа, аднак, прэтэндаваць на абсалютную універсальнасць. «Парадаксальнасць крытычнага меркавання заключаецца ў тым, што яго сапраўдная аб'ектыўнасць дасягаецца шляхам узмацнення суб'ектыўнай актыўнасці крытыка, а змястоўная каштоўнасць меркавання ва ўсіх без выключэння выпадках вымяраецца, з аднаго боку, ягонай адэкватнасцю эстэтычнаму аб'екту, з іншага боку, – індывідуальнай творчай арыгінальнасцю думкі і формы, у якой уважана гэтая думка» (Шукина 1975, 282).

Калі прыняць думку, што выключны суб'ектыўізм, і нават суб'ектацэнтрызм крытычнага выказвання, грунтуецца, у першую чаргу, на павышанай засяроджанасці даследчыка на ўласных індывідуальных рысах успрымання і не здольны поўнамаштабна адкрыць, патлумачыць усіх асаблівасцей і ўласцівасцей мастацкага твора, які таксама можа ацэньвацца і аналізавацца з пункту гледжання чыста аб'ектыўных фактараў (а кожны мастак слова выражае нават самыя арыгінальныя свае творчыя ідэі пры дапамозе гатовых вербальных сродкаў, падвяргаючы іх толькі пэўным, больш ці менш глыбокім мадыфікацыям), то можна падумаць, што вывучаць і ацэньваць мастацкі тэкст мэтазгодна паводле чыста тэхнічных прынцыпаў, кантралюючы і фіксуючы ўплыў слоўнага матэрыялу на форму, ацэньваючы пры гэтым камбінацыі гукаў, выразаў, рытарычных фігур і іншых канструктыўна значных частак тэксту. «Паэтычнае слова суадносіцца з рознымі сілавымі палямі мастацкага цэлага. З'яўляючыся сродкам увасаблення канкрэтнага вобраза, слова адначасова з тым актыўна "ўдзельнічае" ў фарміраванні танальнасці пэўнага звяна твора, якое адрозніваецца па свайму эмацыянальнаму каларыту ад іншых яго частак, у фарміраванні танальнасці асобных эпізодаў. Акрамя гэтага, яно суадносіцца з агульнай ідэйна-эстэтычнай накіраванасцю мастацкага твора, з яго "звышзадачай", яго жанравымі асаблівасцямі» (Храпченко 1987, 547–548). Можна таксама даследаваць этычны або грамадскі бок паэтычнай творчасці, разважаючы над тымі вынікамі, да якіх свядома (ці несвядома) дайшоў паэт у працэсе мастацкага засваення рэчаіснасці. Можна, а нават і трэба, параўноўваць канкрэтны твор з іншымі, папярэднімі працамі аўтара, каб выявіць некаторыя фазы, тэндэнцыі яго ўнутранага развіцця і творчай эвалюцыі. Цікавыя вынікі дае параўнанне і супастаўленне канкрэтнага твора паэзіі з паэтычнай спадчынай мінулых стагоддзяў, а таксама з працамі сучаснікаў, якія абралі ў сваёй творчасці аналагічную праблематыку, тэматыку, падобны спосаб арганізацыі тэксту. Акрамя гэтага, крытык можа прасачыць эвалюцыю пэўнай формы, ідэі, жанру ў кантэксце гістарычных часу і прасторы, акцэнтуючы ўвагу на адлюстраванні той ці іншай эпохі, літаратурна-мастацкай дактрыны, літаратурнай плыні (школы) у канкрэтным творы. Аднак усе вышэйазначаныя метады даследавання мастацкага твора разглядаюць яго не як самастойны арганізм, а як частку цэлага, якое мае свае ўласныя спосабы і мэты існавання; пры гэтым мастацкая вартасць твора (яго ўласна эстэтычны бок), паводле дадзеных метадаў, не можа вызначацца крытыкам суб'ектыўна, а толькі праз эвалюцыйна-грамадскія, маральныя, цывілізацыйныя і іншыя (аб'ектыўныя) рэаліцыі.

Відавочна, што дадзеныя падыходы да вывучэння і аналізу мастацкага (а тым больш паэтычнага) твора выглядаюць досыць спрошчанымі і штучнымі (калі бяруцца адасоблена, самі па сабе) і не дазваляюць эстэтычна, комплексна спасцігнуць тонка арганізаваную сутнасць паэзіі, бо ўласна паэтычнае выносіцца імі нібыта на другі план. Для падыходаў, якія абсалютызуюць аб'ектыўны пачатак сваіх даследаванняў, характэрнай рысай з'яўляецца ўпэўненасць у рэчаіснасці, што існуе і развіваецца адасоблена ад слова (а значыць, і ад літаратурнага твора), здольнага толькі больш-менш удала адлюстроўваць і каментавачь працэсы яе якасных змен. Адпаведна вывучэнне і даследаванне мастацкага тэксту не можа праводзіцца самастойна, бо ён, згодна з акрэсленымі прынцыпамі, з'яўляецца выключна часткай аб'ектыўнай рэальнасці, пры дапамозе якой пазнаецца і тлумачыцца.

Можна дапусціць, што межы суб'ектыўізму ў крытыцы заканчваюцца там, дзе заканчваецца аналіз, у якім дамінуюць чыста эстэтычныя прынцыпы разгляду мастацкага твора, і пачынаецца аналіз з навуковых або маральных пазіцый. Аднак, калі крытык перастане арыентавацца на такія аспекты эстэтычнага ўспрымання, як густ, унутранае перажыванне, суперажыванне, і пакіне ацэнку паэтычнага твора з мастацкага пункту гледжання ўбаку, пачаўшы групаваць, класіфікаваць, «вымяраць» яго, імкнучыся да ўяўнай аб'ектыўнасці і максімальнай дакладнасці сваіх меркаванняў і вывадаў, апошнія будуць супярэчыць прыродзе крытычнага выказвання, бо не будуць здольны ўзнавіць паэтычны голас, перадаць непаўторную атмасферу твора, не змогуць патлумачыць яго эстэтычна-духоўных вартасцей і мастацкіх каштоўнасцей.

ЛІТАРАТУРА

- Борев Ю.Б., Стафеецкая М.П. Социология, теория и методология литературной критики // Актуальные проблемы методологии литературной критики. М., 1980.
 Гинзбург Л. О лирике. М., 1997.
 Кожин В. Критика как компонент литературы // Современная литературная критика. М., 1977.
 Храпченко М.Б. Познание литературы и искусства. Теория. М., 1987.
 Щукина Т. О сущности критического суждения (некоторые вопросы теории критики) // Современный литературный процесс и критика. М., 1975.
 Sławiński. Teksty i teksty. Warszawa, 1991.

Паступіў у рэдакцыю 19.03.09.

Арцём Мікалаевіч Кавалёўскі – старшы выкладчык кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі Інстытута журналістыкі БДУ.